

Δημήτρης Σαραφινός *Ελαστικοποίηση, ιδιωτικοποίηση και... αντικοινωνικό κράτος*

Σήμερα, η κυρίαρχη νομοθετική τάση σε πανευρωπαϊκό επίπεδο είναι η άρση των εγγυήσεων υπέρ των εργαζομένων: η ελαστικοποίηση των εργασιακών σχέσεων, η αναίρεση του δικαιώματος στην ασφάλιση, η αύξηση του εργασιμου χρόνου, η κατάργηση των ορίων απολύσεων, η σμίκρυνση του δημόσιου τομέα (άμεση ιδιωτικοποίηση) και η λειτουργία του τμήματος που απομένει στο δημόσιο με ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια (έμμεση ιδιωτικοποίηση). Η τάση αυτή αποκραυγαλώνει τις νίκες του κεφαλαίου πάνω στην εργασία και επιχειρεί την περαιτέρω προώθησή τους, στα πλαίσια και του διεθνούς ανταγωνισμού.

Υπάρχει, συνεπώς, μια φαιά γραμμή που συνδέει την οδηγία Μπόλκενσταϊν με

τις πρόσφατες εξαγγελίες Σιούφα, που στηρίζονται στις σχετικές μελέτες του ΚΕΠΕ.

Η τάση αυτή διαμορφώνει ανάλογα και την πολιτική δομή. Το σύγχρονο κράτος χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια επιστροφής στον αυτορυθμιστικό ρόλο της αγοράς, τον περιορισμό των κρατικών επεμβάσεων στην οικονομία και την «επαναφευδοποίηση» (refeudalization) των εργασιακών σχέσεων, μέσω της ελαστικότητας, των άτυπων μορφών εργασίας και της αναγνώρισης πλήθων δικαιωμάτων και μονιμότητας μόνον σε μια μειοψηφία εργαζομένων¹.

Η «απορρύθμιση»² στηρίζεται σε διπλή αιτιολογική βάση: στην αναγκαιότητα αφενός να ξαναβρεί η αγορά «τον φυσικό ρυθμό της»³ και αφετέρου στο να αντιμετωπισθεί ο νομικός πληθωρισμός, εν ονόματι

της οικονομικής ευελιξίας, της «ελαστικότητας» και της ανταγωνιστικότητας⁴. Η «απορρυθμηση» όμως δεν αποτελεί «μη ρύθμιση» (ανατροπή του παρεμβατικού ρόλου του κράτους), αλλά νέα μορφή ρύθμισης που συμβάλλει στην αύξηση των καπιταλιστικών κερδών και του ποσοστού εκμετάλλευσης (κίνητρα για τις επιχειρήσεις, ανατροπή των εγγυήσεων υπέρ των εργαζομένων). Δεν είναι περίεργο, λοιπόν, που το βασικό χαρακτηριστικό της τάσης αυτής δεν είναι ο εξορθολογισμός του υπάρχοντος νομικού οπλοστασίου (μέσω, π.χ., της κωδικοποίησης της πολυδιάσπαρτης νομοθεσίας), αλλά η αποψίλωση της προστατευτικής, και κατά κύριο λόγο της εργατικής και κοινωνικής, νομοθεσίας⁵.

Όπως προαναφέρθηκε, η ιδιωτικοποίηση αποτελεί επίσης κομβικό σημείο της τάσης αυτής, απ' ό,τι δε προκύπτει από τις πιέσεις που θέτουν κυρίως διεθνείς οικονομικοί κύκλοι κρίνεται ως βασική προϋπόθεση για την αποκραυστάλλωση του εκσυγχρονιστικού εγχειρήματος (δηλαδή για την αναδιάρθρωση των σχέσεων εργασίας στον δημόσιο τομέα, την αύξηση της ανταγωνιστικότητάς του και τη συνολική αύξηση της κερδοφορίας του κεφαλαίου). Η στρατηγική της ιδιωτικοποίησης περιλαμβάνει δύο όψεις: αφενός την απόδοση τμημάτων του δημόσιου τομέα στο ιδιωτικό κεφάλαιο, είτε με την πώληση του 51% σε ιδιώτες είτε με τη μετοχοποίησή τους είτε με την απόδοση του μάνατζμεντ σε ιδιώτη (στρατηγικό επενδυτή), αφετέρου την αναδιάρθρωση των εργασιακών σχέσεων στον δημόσιο τομέα με την εισαγωγή ιδιωτικοοικονομικών κριτηρίων στη διαμόρφωση των σχέσεων εργασίας (σχέσεις εργασίας ορισμένου χρόνου, ωρομίσθιοι, αμειβόμενοι με δελτίο παροχής ανά εκτελούμενο έργο κ.λπ.). Είναι προφανές ότι η επέκταση των μορφών αυ-

τών εργασίας στον δημόσιο τομέα διαμορφώνει ένα νέο κλίμα «ανταγωνιστικότητας» και «παραγωγικότητας», ήτοι συμπίεσης των αντιστάσεων των εργαζομένων και έντασης της εκμετάλλευσης, τόσο σε όσους υπαχθούν στις νέες αυτές μορφές εργασίας όσο και στους παλαιότερους. Κι αυτό γιατί από τη μια δυναμιτίζει την ενότητα των εργαζομένων (δημιουργώντας ένα στρώμα με ελαστικές εργασιακές σχέσεις και ένα συγκριτικά πολύ πιο κατοχυρωμένο), ενώ από την άλλη υπονομεύει και κατοχυρωμένα δικαιώματα και κατακτήσεις όλων των εργαζομένων στους κλάδους αυτούς (πρωτίστως σε ζητήματα κοινωνικής ασφάλισης –αφού οι ελαστικές εργασιακές σχέσεις υπονομεύουν τη βιωσιμότητα των ασφαλιστικών ταμείων–, αλλά και ελέγχου στο χώρο εργασίας). Τόσο στη Γερμανία⁶ όσο και στη Γαλλία⁷ τα συνταγματικά δικαστήρια θεώρησαν γενικά σύμφωνη προς το Σύνταγμα την ιδιωτικοποίηση δημόσιων επιχειρήσεων ή και ασφαλιστικών οργανισμών. Παρ' όλα αυτά, οι κίνδυνοι για τα συνταγματικά δικαιώματα και ιδίως για την ισότητα στη χρήση των δημόσιων υπηρεσιών παραμένουν σημαντικοί, όπως δείχνει ανάγλυφα η αμερικανική εμπειρία⁸.

Μάλιστα στη σημερινή περίοδο η διαδικασία ιδιωτικοποίησης ακουμπά τον σκληρό πυρήνα της κρατικής δομής: η κρατική γραφειοκρατία δεν αποτελεί το μοναδικό πεδίο όπου προετοιμάζονται οι αποφάσεις σε συνεργασία με τα πολιτικά επιτελεία της εκτελεστικής εξουσίας. Ένα τμήμα αυτής της προετοιμασίας ιδιωτικοποιείται με την ανάθεση διοικητικών αρμοδιοτήτων σε τεχνοκρατικές ιδιωτικές εταιρείες (outsourcing). Η κατεύθυνση αυτή, παρότι παραμένει υπό την εποπτεία της διοίκησης, πολλαπλασιάζει τα κέντρα επιρροής και λήψης αποφάσεων (συνδυαζόμενο μάλιστα με τη

μετάθεση αρμοδιοτήτων σε υπερεθνικούς οργανισμούς), αυξάνοντας την αποστείρωση της διοίκησης από την εξ επαγωγής παρουσία των λαϊκών στρωμάτων. Το φαινόμενο αυτό δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται με μιστικοποιημένο τρόπο (ως μια μορφή του «κρατικομονοπωλιακού σταδίου» ή ως κατάλυση της εθνικής κυριαρχίας), αλλά ως μια νέα μορφή που δυσχεραίνει τον έλεγχο των κρατικών μηχανισμών από τους όποιους θεσμούς ελέγχου με την παρουσία λαϊκών στρωμάτων είχαν παραμείνει, ως ένας νέος χώρος καπιταλιστικής επένδυσης και ως ένας νέος τόπος κατάλυσης εργασιακών εγγυήσεων για τα λαϊκά –μικροαστικά– στρώματα (άρση μονιμότητας, ένταση αποδοτικότητας κ.λπ.).

Τέλος, στον τομέα των κοινωνικών δικαιωμάτων και της κοινωνικής πολιτικής η υποχώρηση είναι ραγδαία⁹. Όλοι αναγνωρίζουν ότι ήλθε το τέλος της πλήρους απασχόλησης, στην οποία είχε βασισθεί όλη η μεταπολεμική οικοδόμηση του κράτους πρόνοιας, και ομολογείται ανοικτά η αδυναμία να συγκρατηθεί αποτελεσματικά η ανεργία. Παράλληλα, ο κυρίαρχος τρόπος ρύθμισης των εργασιακών διαφορών μέσω των τριμερών διαπραγματεύσεων Κράτους-εργαζομένων και εργοδοτών διέρχεται βαθιά κρίση, που αντανάκλα και ενισχύει την προϊούσα κρίση των αντιπροσωπευτικών οργανώσεων της εργατικής τάξης¹⁰.

Οι διεργασίες αυτές είναι αδύνατον να συντελεσθούν χωρίς μια ορισμένη αλλαγή των κυρίαρχων ιδεολογικών συνόλων, και τη μετατόπιση της ισχύος μεταξύ των ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους. Από το «δημοκρατικό» υποσύνολο-έγκληση μιας ισορροπίας των κοινωνικών εταίρων στο «φιλελεύθερο» που εγκυβερνά την ισορροπία της ατομικής διαπραγματεύσεως. Από τη «συναίνεση κοινωνικών εταίρων» στην «τε-

χνοκρατία-αξιοκρατία». Από τα κόμματα ως κυρίαρχους πολιτικούς ιδεολογικούς μηχανισμούς, στους «ειδικούς», στην κρατική διοίκηση, στα ΜΜΕ

Στο θεσμικό επίπεδο η μετατόπιση αυτή διαμορφώνει μια εκρηματική αντίθεση. Η αποψίλωση του κοινωνικού κράτους έρχεται σε ειθεία σύγκρουση με τη ρητή συνταγματική κατοχύρωση της αρχής του κοινωνικού κράτους δικαίου, τις ρυθμίσεις του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη (ν. 1426/84) και του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα (ν. 1532/1985), αλλά και με την ολόενα και μεγαλύτερη εμπέδωση της αντίληψης ότι δεν υφίσταται πλέον έδαφος για την παραδοσιακή διάκριση μεταξύ ατομικών-πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων¹¹.

Τέλος, όσο η δυνατότητα ενσωμάτωσης μέσω των παλαιών συναινετικών μηχανισμών του κράτους πρόνοιας εξασθενεί, ενισχύονται οι τάσεις προς το λεγόμενο «κράτος ασφάλειας» (security state)¹², με την ακύρωση μιας σειράς δημοκρατικών δικαιωμάτων (συλλογικών δικαιωμάτων δράσης και οργάνωσης, αλλά και ατομικών εγγυήσεων διαμόρφωσης κριτικής στάσης) που εγγυόνταν τη δυνατότητα πολιτικής παρουσίας των κατώτερων στρωμάτων στο πολιτικό προσκήνιο. Στο εσωτερικό μάλιστα αυτής της κίνησης μπορούν να παρουσιασθούν συγκεκριμένες μετατοπίσεις από την ακύρωση δικαιωμάτων στο όνομα της υπεράσπισης άλλων υπέρτερων δικαιωμάτων (ακύρωση ελευθεριών στο όνομα της ελευθερίας) στην ακύρωση ελευθεριών στο όνομα της ασφάλειας. Συνδυάζεται δε όχι απλά με αναβαθμισμένες μεθόδους αστυνομικής καταστολής, αλλά κυρίως με την εμπέδωση πρακτικών πειθαρχησης που καλύπτει τόσο τον δημόσιο όσο και τον ιδιωτικό χώρο (κάμερες στους δρόμους-κάμε-

ρες στους χώρους δουλειάς), καθώς και τη χρήση νέων τεχνολογιών που επιτρέπουν την ένταση του φακελώματος και της παρακολούθησης (καταγραφή βιομετρικών στοιχείων, διακρατικές μεταφορές προσωπικών δεδομένων)¹³. Η κατεύθυνση αυτή παράγει πολύ σημαντικές και συγκεκριμένες αντιφάσεις με το παραδοσιακό φιλελεύθερο ιδεολογικό υποσύνολο, σύμφωνα με το οποίο η αστική τάξη και το Κράτος εγγυώνται τα δικαιώματα όλων των πολιτών, και ανοίγει ένα μέτωπο κινηματικής παρέμβασης που καλύπτει ευρύτερα κοινωνικά στρώματα.

Σημειώσεις

1. Πρβλ. M. Bathge, H. Oberbeck, «Zur Entwicklung von Arbeit und Beschäftigung im Dienstleistungssektor», στο Altvater E., Baethig M., *Arbeit 2000. Ueber die Zukunft der Arbeitsgesellschaft*, VSA-Verlag, Hamburg, 1985, L. Hack, Hack I., «Gesamtarbeiter, aufgemischt und umgeforscht, Veraenderte Strukturen industrieller Produktionssysteme», *PROKLA* 64, Rotbuch Verlag, Berlin, 1986, σ. 46. A. Gould, «The end of middle way? The Swedish welfare state in crisis», στο C. Jones (επιμ.), *New Perspectives on the Welfare State in Europe*, Routledge, London, N. York, 1993, 157. Η Ιαπωνία, όπου πλήρη ασφαλιστική κάλυψη έχουν μόνον οι «core-workers», αποτελεί σταθερό αντικείμενο αναφοράς των μεταμοντέρνων θεωρητικών. Βλ. σχετικά R. Murray, «Fordism and Post-Fordism», στο J. Hall, M. Jacques, *New Times*, Lawrence and Wishart, London, 1989. Πρβλ. επίσης Γ. Τουτζιαράκη, «Η ελαστικοποίηση του χρόνου εργασίας και η κρίση της κανονικής σχέσης εργασίας», *EKE* 76, 1990, σ. 174.

2. Βλ. ενδεικτικά J. Boulouis, «Supprimer le Droit Administratif?», *Pouvoirs* 46, 1988, σ. 5 κ.ε., L. Basex, «La déréglementation», *AJDA*, 1986, σ. 639, J.M. Derarue, «La J̄règlementation», *RFAP* 26, 1983, J. Cacheux, «La déréglementation aux Etats-Unis», *Cahiers Français*, 1986, σ. 228, R.L. Abel (επιμ.), *The politics of informal justice*, N. York, 1982, passim.

3. Βλ. ενδεικτικά, τους πάτες του νομικού νεοφιλελευθερισμού, F.A. Hayek, *Droit, Législation et Liberté*, τόμ. 1, Paris, 1985 σ. 44 κ.ε., R. Nozick, *Anarchie, État et Utopie*, Paris, 1988 σ. 168 κ.α, καθώς και L. Cohen-Tanugi, «Une doctrine pour la régulation», *Le Débat*, 1988, σ. 57 κ.ε.

4. Βλ. για παράδειγμα το Λευκό Βιβλίο της Ευρω-

παϊκής Επιτροπής για την Ανάπτυξη και την Ανταγωνιστικότητα, COM (93) 700 final, Βρυξέλλες, 5/12/1993.

5. Hayek, ό.π., σ. 145-6, Nozick, ό.π., σ. 226 κ.ε., A. Supiot, «Délégalisation, normalisation et droit du travail», *Droit Social* no 5, Mai 1984, σ. 304.

6. Βλ. την απόφαση του BVerfG Privatisierung Hamb. Feuerkasse της 30/6/1994.

7. Conseil Constitutionnel, 207DC, L. Favoreu, Loic Ph., *Les Grandes Décisions du Conseil Constitutionnel*, 6η έκδοση, Paris, 1992, σ. 664 κ.ε. Το Conseil Constitutionnel με την απόφαση του αυτή της 25/6/1986 επέβαλε μεν ερμηνευτικούς περιορισμούς, έκρινε όμως συνταγματικό τον νόμο της Κυβέρνησης Σιράκ που εξουσιοδοτούσε την Κυβέρνηση να ιδιωτικοποιεί δημόσιες επιχειρήσεις με κανονιστικές διοικητικές πράξεις του Υπουργικού Συμβουλίου (ordonnances του αρ. 38 του Συντάγματος του 1958).

8. Βλ. κυρίως H.J. Sullivan, «Privatization of Public Services: A growing threat to constitutional rights», *Public Administration Review* 47, 1987, σ. 461 κ.ε. Βλ. επίσης E.S. Savas, *Privatizing the Public Sector*, Chatham House, Chatham, 1982, H.P. Hatry, *A review of private approaches for the delivery of public services*, The Urban Institute, Washington, 1983, Main J., «When public services go private», *Fortune* 27, May 1985, σ. 92, Farell K., «Public Services in private hands», *Venture*, July 1984, σ. 34, Ferris J., Graddy E., «Contracting out: For what? With whom?», *Public Administration Review* 46, 1986 σ. 332, V. Whright, *Privatization in Western Europe, Programmes and Problems*, Printer Publishers, London, 1994, D. Clutterbuck, *Going Private, Privatizations around the world*, Mercury, London, 1991, C. Graham C., *Privatizing public enterprises*, Clarendon Press, Oxford, 1991, C. Vellanovski, *Selling the State*, Weidenfeld and Nickolson, London, 1989, O. Letwin, *Privatizing the world*, Cassel, London, 1991.

9. Βλ. αντί άλλων, R. Mishra, «Social policy in the postmodern world», στο C. Jones (επιμ.) *New perspectives on the Welfare State in Europe*, Routledge, London, 1993, σ. 19 κ.ε.

10. Βλ. αντί άλλων, P.C. Schmitter, «Corporatism is dead! Long live Corporatism!», στο *Government and Opposition* 24/1989, σ. 1 κ.ε.

11. Βλ. με περισσότερες παραπομπές Γ. Κατρούγκαλου-Δ. Σαραφιανού, «Θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες», στο Γ. Παπαδημητρίου (επιμ.) *Αναθεώρηση του Συντάγματος και εκσυγχρονισμός των θεσμών*, 2000, σ. 53 επ.

12. J. Hirsch, *Der Sicherheitsstaat. Das "Model Deutschland", seine Krise und die "neue soziale Bewegung"*, 2 Auflage, Frankfurt/Main, 1986.

13. Βλ. C. Stener, «Les nouvelles technologies informatiques», *RFAP*, 1986, no 1.